

**TURKMENISTÁN:
ANALÝZA VNITROPOLITICKÉHO VÝVOJE
PO ROCE 1991¹**

JAN ŠÍR

Mezinárodní kontext

Turkmenistán se rozprostírá v jihozápadní části Střední Asie, s hranicemi v podstatě danými přírodními bariérami, a to na severu okrajem plošiny Ust'-Jurt, na severovýchodě a východě povodím nejdelšího toku středoasijského regionu Amudarji, na jihovýchodě hřbety Kugitangtau, pozvolna přecházejícími na jihu v hřebeny Kopet-Dag, a na západě břehy Kaspického moře. Na severu Turkmenistán hraničí s Kazachstánem (délka společné hranice 379 km), dále na severu až na východě s Uzbekistánem (1621 km), na jihovýchodě pak s Afghánistánem (803 km), konečně na jihu s Íránem (1180 km). V případě aplikace norem úmluvy OSN o mořském právu z roku 1982, vedoucí k uvažovanému rozdělení Kaspického moře podél tzv. středových linií (podle principu ekvidistance sousedních, resp. protilehlých států) na národní sektory pod výlučnou svrchovaností toho kterého pobřežního státu, může navíc získat společnou námořní hranici (na šelfu) s Ázerbájdžánem. Celková rozloha této teritoriálně čtvrté největší republiky bývalého Sovětského svazu (jakkoli s problematickým

---

¹ Studie byla původně zpracována v rámci výzkumného grantu ministerstva zahraničních věcí České republiky č. RB 15/6/02 „Společensko-politický vývoj v postsovětských republikách Střední Asie v mezinárodním kontextu“. Autor vyjadřuje tímto svůj dík zadavateli grantu za laskavou finanční podporu, jakož i za souhlas s publikací dílčích výsledků projektu. Data odrážejí stav věcí k lednu 2003.

demografickým potenciálem) na souši činí 488 100 km², z toho však více než čtyři pětiny území pokrývá těžko přístupná, řídko obydlená písčinná poušť. Prakticky celé území státu spadá do nejužší zóny ekologické katastrofy transregionálního rozsahu (vysychání Aralského moře).²

V geopolitickém ohledu Turkmenistán zjevně nedosahuje významu svých středoasijských sousedů, přesto od získání nezávislosti poutá zvýšenou pozornost jak regionálních, tak globálních aktérů. První faktor strategického významu Turkmenistánu tvoří jeho surovinové bohatství, zvláště zemního plynu, jehož ověřené a odhadované zásoby mohou v případě zpřístupnění na světových trzích diverzifikovat zdroje importu energetických surovin, a tím přispět k stabilizaci jejich vyvážené distribuce v globálním měřítku. Druhý pak představují bezpečnostní rizika pro situaci v geopoliticky křehkém regionu (pašování narkotik, terorismus, religiózní fanatismus) plynoucí z faktu mnohasetkilometrové a – po průlomem hnutí Tálibán na severoafghánské frontě v létě 1996, spolu s odchodem ruských vojsk z Turkmenistánu – nanejvýš sporadicky strážené hranice s dlouhotrvajícím násilím zmítaným Afghánistánem. Po celá 90. léta nicméně Turkmenistán neměl shodou okolností (uzavřená geografická poloha, diskriminační politika monopolního tranzitéra, nízká atraktivita plánovaných projektů s ohledem na kapitálovou náročnost v podmínkách málo transparentního prostředí pro investiční činnost) příležitost prosadit svůj exportní potenciál na světových trzích.³ Nezdár mezinárodního společenství po 11. září 2001 přimět Turkmenistán k aktivnímu angažmá po boku mocností v boji proti teroristickým základnám Tálibánu navíc odhalil limity možného vlivu Západu na dění v zemi.⁴

---

² CIA, *The World Factbook. 2001. Turkmenistan*. URL <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/tx.html> [12. 4. 2002].

³ Budeme-li brát za pravdivá slova někdejšího ministra zahraničních věcí a osobního zmocněnce prezidenta Turkmenistánu pro otázky Kaspického moře Borise Šichmuradova, zkrachovala realizace projektu transkaspického plynovodu na neústupnosti hlavního vyjednavatele na turkmenské straně dále slevit ve vztahu k potenciálním americkým investorům z požadavku půlmiliardové blíže nespecifikované platby na zvláštní účet předem jako podmínky pro konečný souhlas turkmenského státu se zahájením stavby. Šichmuradov v interview pro Radio Svobodná Evropa Radio Svoboda z počátku listopadu 2001, *RFE/RL Turkmen Report*, 11 November 2001.

⁴ Mezinárodní koalice pod vedením Spojených států (ač o to formálně žádalo pouze Německo) ve své snaze získat od Turkmenistánu povolení k rozmístění základen na jeho území prokázala poměrně flexibilní přístup. Vedle nabídky finanční asistence ze strany západních institucí byl Turkmenistán po intervenci ze strany U.S. State Departmentu vyškrtnut z kongresového seznamu sedmičky „zvláště rizikových států“ (*states of particular concern*), v nichž jsou brutálně pošlapávána občanská práva v oblasti svobody vyznání.

Na mezinárodní scéně Turkmenistán od samotného vzniku státu kráčí cestou tzv. „pozitivní (někdy také „konstruktivní“) neutrality“, západními komentátory a analytiky zpravidla zaměňovanou za izolacionismus. Právní základ pro praktikovanou linii tvoří ústavní zákon O trvalé neutralitě Turkmenistánu z 27. prosince 1995. Mimo to byla turkmenská „neutralita“ uznána i na některých mezinárodních fórech. Explicitně byla zmíněna zejména v Islámábádské deklaraci o výsledcích třetího summitu hlav států a šéfů vlád zemí Organizace ekonomické spolupráce z 15. března 1995 a v Závěrečném dokumentu 11. konference hlav států a šéfů vlád zemí Hnutí nezúčastněných z kolumbijské Cartageny z 20. října 1995. Následně byla potvrzena rezolucí Valného shromáždění Organizace spojených národů Trvalá neutralita Turkmenistánu u příležitosti 50. řádného zasedání VS OSN 12. prosince 1995. V souladu s deklarovanými principy Turkmenistán vzal na sebe politicko-právní závazky nepodílet se na činnosti vojenských bloků, svazů ani mezistátních organizací majících nadstátní struktury nebo předpokládajících kolektivní zodpovědnost kontrahentů, stejně tak jako nezačínat válku ani ozbrojené konflikty a ani se jich neúčastnit (s výhradou práva na sebeobranu), jakož i v době míru se zdržet diplomatických či jiných kroků, které by mohly vést k válce nebo k takovému konfliktu. Logicky Turkmenistán nepřipouští ani dislokaci cizozemských základen na vlastním území státu.

V oblasti zahraničně ekonomických vztahů koncepci „pozitivní neutrality“ doplňuje tzv. strategie „otevřených dveří“, sledující upevnění hospodářských základů nezávislosti státu cestou zajištění bezpečného a nerušeného přístupu pro vlastní zdroje, včetně palivo-energetických, na světové trhy, čehož klíčovou součástí je potenciální diverzifikace transportních koridorů. Strategie vychází z předpokladu, že Turkmenistán disponuje dostatečným objemem zásob zemního plynu a ropy pro souběžnou realizaci několika alternativních, vzájemně se doplňujících transregionálních a transkontinentálních produktovodů různými směry s tím, že jejich budování zároveň může sloužit stimulem rozvoje regionální spolupráce a mírového urovnání vnitrostátních i mezistátních konfliktů.⁵ Turkmenistán je

---

⁵ Zvažovány jsou, resp. byly tak zejména projekty plynovodu Turkmenistán–Írán–Turecko–Evropa, Turkmenistán–Írán–Turecko, Turkmenistán–Írán, projekt transkaspického plynovodu po dně moře přes Ázerbájdžán a Gruzii do Turecka, dále projekt plynovodu Turkmenistán–Kazachstán–Čína–Japonsko, v souvislosti s postupnou stabilizací situace v Afghánistánu pak opětovně rovněž projekt plynovodu Turkmenistán–Afghánistán–Pákistán (s možným prodloužením do Indie), stejně jako projekt ropovodu Turkmenistán–Írán–Perský záliv, včetně vývozu ropy formou výměny ekvivalentního množství (*swap*).

proponentem vytvoření mezinárodně právního režimu garantujícího bezpečnost a nerušenost tranzitu surovin mezistátními potrubními systémy s přihlédnutím k zájmům států-producentů, států-tranzitérů a koncových odběratelů, tak aby byla, slovy prezidenta Turkmenbašihho, vyloučena možnost využívání přepravní infrastruktury jako „nástroje politického nátlaku a ekonomického diktátu“.⁶ S ohledem na omezení daná vlastním pojetím závazků vyplývajících ze statutu neutrálního státu ovšem veškeré svoje iniciativy v tomto směru přednáší na půdě OSN. Primát OSN totiž Turkmenistán bezpodmínečně uznává. OSN je též jediným „garantem“ jeho „unikátního“ mezinárodního postavení.

Neutralita Turkmenistánu má hluboký vnitřní rozměr. Představuje nejen hlavní ideologický triumf postkomunistického režimu Turkmenbašihho, ale, ve smyslu trvale fungující mezinárodní izolace před „rušivými vlivy“ zvenčí, též nezbytnou podmínku jeho přežití.

Sociální struktura

Navzdory nastoupenému exodu netitulárních (zejména slovanských) národností lze předpokládat, že Turkmenistán je a ještě nějakou dobu zůstane mnohonárodnostním státem. Podle výsledků posledního sovětského sčítání lidu k prosinci 1989 z celkového počtu 3,522 milionu obyvatel republiky tvořili 72 % etničtí Turkmeni, následováni národnostní menšinou Rusů (9,5 %), Uzbeků (9 %), Kazachů (2,5 %), jakož i (s méně než 1 % sestupně dále) Ázerů, Tatarů, Beludžů, Arménů, Ukrajinců aj.⁷ Podle

⁶ Z projevu prezidenta Turkmenistánu Saparmurata Turkmenbašihho pro summit tisíciletí OSN pod názvem *Turkmeny, Turkmenistan, mir: tysjačiletija i XXI vek, svjaz' vremen i civilizacij. K otkrytiju Assamblei Tysjačelelitija OON, Nejtral'nyj Turkmenistan*, 18. srpna 2000. Pozn.: Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy, vlastním jménem Saparmurat Atajevič Nijazov, nar. 1940. Čestný titul *Türkmenbaşy* (turkm. Hlava Turkmenů) byl Saparmuratu Nijazovovi udělen z rozhodnutí parlamentu během zasedání nejvyššího zastupitelského orgánu moci lidu Turkmenistánu Halk maslahaty v říjnu 1993. Přídomek *Beýik* (Veliký) pak obdržel usnesením VI. výroční konference Turkmenů světa v květnu 2001. V oficiálním styku, např. pod svými dekrety, se však turkmenský prezident, jehož si málokdo v Turkmenistánu dovolí veřejně titulovat jinak než jako *Serdar* (Vůdce), obvykle ještě alespoň s dvěma přívlastky typu *Spravedlivý a moudrý*, ze skromnosti nadále podepisuje pouze jako Saparmurat Turkmenbaši.

⁷ Celkem žilo v roce 1989 na území dnešního Turkmenistánu více než sto národností, přitom je zvláště nutno upozornit na kompaktní osídlení etnických Uzbeků a Kazachů při hranicích Turkmenistánu s tou kterou sovětskou, resp. postsovětskou republikou. K demografic-

v lednu 1996 oznámených dílčích výsledků sčítání lidu z ledna 1995 z celkem údajně 4 483 tisíc obyvatel již nezávislého státu zaujímali etničtí Turkmeni celých 77 %, Uzbekové pak 9,2 %, Rusové 6,7 %, Kazaši 2 % atd.,⁸ podrobné výsledky cenzu však zveřejněny nebyly, a ani citované dílčí se od roku 1998 nepublikují. Mezitím v únoru 1999 Turkmenistán přivítal na svět pětímiliontého občánka,⁹ v únoru 2001 prezident Turkmenbaši v první verzi svojí „posvátné knihy“ stanovil celkový počet obyvatel státu na 5,5 milionu (z toho 91 % mělo připadat na etnické Turkmeny, další 3 % na Uzbeky, 2 % na Rusy),¹⁰ konečně v červenci 2002 podle zprávy národního statistického úřadu dosáhla populace Turkmenistánu 5,725 milionu osob,¹¹ ačkoli podle materiálů turkmenské ambasády v Taškentu již k říjnu 2001 měla čítat „zhruba šest milionů“.¹² Shora uváděná data turkmenské provenience, nekriticky přejímaná některými mezinárodními agenturami,¹³ ovšem nejsou sdílena všemi experty. Např. podle odhadů CIA k červenci 2001 činil celkový počet obyvatel Turkmenistánu „jen“ 4,603 milionu (bez vlastní specifikace národnostního složení),¹⁴

---

kým trendům v prostoru bývalého Sovětského svazu na sklonku jeho existence podrobně viz Barbara Anderson and Brian D. Silver, Demographic Sources of the Changing Ethnic Composition of the Soviet Union, *Population and Development Review*, 15, 1989, No. 4, str. 612–663.

⁸ *Nezavisimaja gazeta*, 16. února 1996.

⁹ Šťastní rodiče Džepbarovovi z kaspického Turkmenbaši pojmenovali děvčátko, narozené přesně v den státního svátku prezidentových narozenin, Gurbansoltan na počest matky Saparmurata Turkmenbašiho, zemřelé roku 1948. Cf. Allaš Batyrov, Nas pjat' millionov! Demografičeskij portret turkmenistancev, *Press-Kur'jer Turkmenbaši*, 7 (1999). URL <http://www.tmpress.gov.tm/vol7_5millions.html> [5. 10. 2000].

¹⁰ Z projevu Saparmurata Turkmenbašiho před X. zasedáním lidového shromáždění dne 18. února 2001 u příležitosti prezentace první verze „posvátné knihy“, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 14. dubna 2001. V konečné verzi knihy, oficiálně dopsané dne 12. září 2001, zůstaly citované údaje zachovány. Cf. Saparmyrat Türkmenbaşy, *Rubnama* (Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2001), str. 152.

¹¹ Za god čislennost' naselenija Turkmenistana uveličilas' na 5 %, *Internet-gazeta Turkmenistan.ru*, 30. července 2002. URL <<http://www.turkmenistan.ru/print.cfm?r=2&d=1986>> [30. 7. 2002].

¹² Posol'stvo Turkmenistana. Nezavisimost' Turkmenistana – istoričeskaja vecha XX veka. URL <<http://www.infof.uz/turk3.html>> [22. 4. 2002].

¹³ Srv. např. demografické ročenky OSN. 1999. *Demographic Yearbook. Annuaire démographique* (New York: United Nations, Nations Unies, 2001), str. 122. Jako neméně nepoužitelné v tomto ohledu se jeví i údaje poskytované (vesměs za úplatu) Mezistátním statistickým výborem Společenství nezávislých států.

¹⁴ CIA. The World Factbook. 2001. Turkmenistan. URL <<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/geos/tx.html>> [12. 4. 2002].

s ohledem na stávající demografické trendy však mohou být i tyto odhady výrazně nadhodnoceny.¹⁵

Dostupné údaje, resp. odhady, včetně oficiálních statistických dat turkmenské provenience, dále ukazují na vysoký podíl rurálního obyvatelstva (až 55 % celkové populace státu). Odráží to významná sociální *cleavages* mezi městem a vesnicí. Turkmenská populace je tradičně pastevecká, polokočovná, výjimečně zemědělská, a ačkoli prošla v období posledních desetiletí pod ruskou, resp. sovětskou nadvládou procesem sedentarizace a (méně již) urbanizace, stále má jen slabě vyvinutý vztah k městské kultuře. Kromě metropolitního Ašchábádu (Aşgabat) se tak Turkmenistán ani dnes nemůže pochlubit více než dvěma stotisícovými městy (Türkmenabat, Daşoguz) a dvěma dalšími (Mary, Balkanabat), která se k tomuto počtu blíží. Města jsou, resp. typicky byla centrem ruské diaspory popř. národní (ze značné části rusifikované) inteligence, v zásadě vzdělané, kulturní, s místy až evropskou mentalitou. Oproti tomu ve venkovských oblastech země populace nadále tíhne k tradičnímu způsobu života a ve svém jednání se orientuje spíše na tzv. východní hodnoty (stálost, semknutost rodu kolem náčelníka, poslušnost vůči autoritám aj.). Vlivem prosazované politiky „turkmenizace“ všech sfér společenského života se sice rozdíly mezi vesnicí a městem, zdá se, v posledních letech opět stírají, ovšem ve prospěch vesnice, se všemi sociálně regresivními jevy z toho plynoucími.¹⁶

Specifickým (statisticky nepodchyceným) znakem sociální struktury Turkmenistánu je přežívající tribální rozdělení většinové populace. Jako celek je turkmenská populace (s obecně slabou etnickou identitou) rozdělena do více než dvou desítek konkurenčních, vnitřně dále značně diferencovaných kmenů a rodových svazů, které si jako etnografické skupiny dodnes uchovaly řadu osobitostí (v nářečí, v předávaných legendách, v zvycích, v oblékání u dívek) a které i díky vysoké míře endogamie, k níž para-

---

¹⁵ Vynikající úvod do demografické problematiky postsovětského Turkmenistánu, včetně facsimile osobních instrukcí prezidenta Nijazova z roku 1993 s cílem dodatečných úprav zveřejňovaných údajů směrem nahoru (v daném jednom případě o 300 tisíc osob), podává Šochrat Kadyrov, *Rossijsko-turkmenskij istoričeskij slovar'. V dvuch tomach* (Bergen: Biblioteka al'manacha Turkmeny, tom 1-j, 2001), str. 67–74, 450–453.

¹⁶ Další sociální *cleavages*, např. náboženská, se mohou s výše uváděnými překrývat a navzájem posilovat, nejsou však tolik významná jako v jiných státech středoasijského regionu. Islám jako faktor politické mobilizace obyvatelstva v Turkmenistánu hrál dosud jen marginální roli.

doxně přispívají utužující se restriktce v oblasti pohybu osob po území státu,¹⁷ tvoří svým způsobem geneticky uzavřená společenství s pevným regionálním ukotvením. Projevy tribalismu jsou opět patrné především ve venkovských oblastech země, zasažených rusifikací, jakož i modernizačními vlivy, jež s sebou ruská kolonizace přinesla, méně než města. S pádem sovětského zřízení, který katalyzoval určitou renesanci indigenních vzorců sociální interakce (provázeným masovou emigrací evropských národností), se však vědomí klanové příslušnosti zdá i ve městech být na vzestupu. Rostoucímu významu tohoto jevu může nasvědčovat i negativní pozornost, již se mu dostává ve vystoupeních prezidenta Turkmenbašiho, považujícího mezirodové a kmenové třenicové dokonce za druhý kritický (po inkompetenci vůdce) faktor potenciální destabilizace, až dezintegrace Turkmenistánu.¹⁸

V rámci stávajících hranic nejpočetnějším a opětovně nejvlivnějším turkmenským kmenem jsou Teke, obývající v současnosti především centrální (oblast Achalu, včetně metropole Aščábádu) a jihovýchodní (mervskou oasu, povodí Murgabu) provincie Turkmenistánu. Přitom pásmo na jihu oblasti Mary, podél afghánské hranice, je spolu s maryjskými Teke osídleno příslušníky některých menších kmenů (zejména Sálor a Sárýk). V západních krajích (v oblasti Balkánu), bohatých na naleziště ropy a plynu, oproti tomu tvoří většinu Jomutové, popř. s nimi spříznění (na jihozápadě země, v povodí Sumbaru) Göklenové. Jomutské osídlení rovněž převažuje na severu Turkmenistánu, tj. v tašauzské oblasti, která je současně centrem osídlení některých dalších kmenů (Čovdur, Karadašly), především ale etnické menšiny chórezemských (chivských) Uzbeků. Na severovýchodě a východě země, z etnografického hlediska v možná nejpestřejší oblasti Lebap, zase početně převládají Ersáry, po pravém břehu řeky ovšem významná část populace žije ve smíšených manželstvích s Uzbeky z přílehlajícího Uzbekistánu se spádovým centrem v dříve metropolitní Buchaře.¹⁹ Naznačené rozložení je dále rozrušováno imigrací původně turkmenské populace ze sousedních zemí s tradičně

¹⁷ Od září 2000 dochází k zřizování tzv. pohraničních zón se vstupem na zvláštní povolení (většina reálně obývaného území státu), a tím i k omezení možnosti samotného opuštění hranic administrativní oblasti hlášeného trvalého pobytu na zvláštní povolení. V květnu 2002 navíc byla namísto tímto zrušené dopravní policie kontrolou veškerých komunikačních tepen v zemi pověřena armáda (údajně méně zkorumpovaná).

¹⁸ Cf. Türkmenbaşy, *Rubnama*, str. 273.

¹⁹ Autorův terénní výzkum v letech 2000 a 2001.

zakořeněnými patriarchálními strukturami, zvláště uprchlíků z válkou sužovaného Afghánistánu (Ersáry, méně Jomut), čemuž režim Turkmenbašihovo čelí represemi.²⁰

V celostátním kontextu jsme od dosazení nového prvního tajemníka republikové komunistické strany v polovině 80. let svědky nepřetržité konsolidace pozic achalských Teke. Ta měla zpočátku, jelikož byla spojena s odstraňováním předperestrojkových elit, pocházejících zejména z čardžouské oblasti, spíše plíživý charakter,²¹ nicméně zvláště od získání nezávislosti přechází v otevřené formy dominance, způsobem ne nutně citlivým vůči konkurenčním kmenům. V rovině oficiální symboliky, resp. ideologie (odhlédneme-li od originálního výkladu „národních“ dějin v prezidentově „posvátné knize“) tak např. na státní vlajce Turkmenistánu vybraným kobercovým vzorům vévodí právě vzor Achalteke.²² Uprostřed státního znaku se vyjímá prezidentův hřeben achalteckého plemene.²³ „Mekka Turkmenů“ – bombastická poutní mešita Saparmurata *bádží* – byla vztyčena v prostoru zbořené pevnosti v Geok-Tepe (Gökdepe) na místě památného masakru achalských Teke expedicí gen. Skobeleva z roku 1881.²⁴ Obdobně, zatímco v Achalu se víceméně drží historická toponyma, v oblastech s převládajícím osídlením rivalizujících kmenů jsou původní geografické názvy vytěšňovány jménem Saparmurata Turkmenbašihovo, popř. jeho rodičů.²⁵ Ekonomickou

²⁰ Dokumenty k extradici uprchlíků z řad afghánských Turkmenů z Turkmenistánu úřadům Tálibánu viz Vitalij Ponomarev, Nikolaj Mitrochin, *Turkmenistan: gosudarstvennaja politika i prava čeloveka 1995–1998* (Moskva: Pravozaščitnyj centr Memorial, 1998), str. 113–116.

²¹ Uznávanou hlavou čardžouského klanu byl dlouholetý první tajemník komunistické strany Turkmenské sovětské socialistické republiky a Brežněvův chránělec Muchammetnazar Gapurov, spravující Turkmenistán v letech 1969 až 1985.

²² Zakon Turkmenistana O Gosudarstvennom flage (novaja redakcija), *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 25. ledna 2001.

²³ Zakon Turkmenistana O Gosudarstvennom gerbe (novaja redakcija), *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 28. prosince 2000. Hřeben Janardag (Janar Dag – Altyn Dag neboli Zlatý kůň zlatého věku) se oficiálně narodil v den konání referenda o nezávislosti Turkmenistánu 26. října 1991 v osobní stáji prezidenta Nijazova (Turkmenbašihovo). Mají v Aščábádě několik pěkných soch.

²⁴ Jednalo se dlouho o největší svatostánek v regionu Střední Asie. Na podzim roku 2004 však měla být překonána dokončením stavby megalomanské mešity v prezidentově rodné vesnici Kipčaku (Gypjak).

²⁵ Data týkající se nových geografických názvů v Turkmenistánu, evidentně ovšem ke stavu před prosincem 1999, kdy byla zasedáním lidového shromáždění sankcionována zatím poslední větší známá vlna, jsou k stažení na stránkách turkmenského *TmT Magazine*. Cf. Turkmenistan: novyje geografičeskije nazvanija. URL <<http://www.sibnet.tm/print.php?sid=3336>> [5. 4. 2002].

nadvládu Achalu demonstruje okázalé bohatství mramorové metropole Aščábádu (kontrastující se situací prakticky kdekoli mimo ni). Uplatňovanými nařízeními vyžadujícími genealogické prověrky (lustrace tři generace nazpět) uchazečů o místo na univerzitách a ve státní správě se zase zdají být ošetřeny kádrové otázky.²⁶

Uzavřený charakter nejužšího, v etnickém či subetnickém plánu nesourodého vedení kolem Saparmurata Turkmenbašihho, jenž se dlouho profiloval jako celonárodní vůdce stojící mimo klanové struktury, resp. nad nimi (Turkmenbaši = Hlava *všech* Turkmenů), jakož i obecně represivní charakter režimu staví pronikání klientelských vazeb na nejvyšší místa v mocenské hierarchii určitou hráz.²⁷ Na nižších úrovních, v podmínkách vyspělé kultury nepotismu, je ovšem rodový či místní původ jedinice často rozhodujícím kritériem pro obsazování (přidělování) míst a další postup v sociálních strukturách, včetně státní správy. V případě pokračování státní politiky preferující oblast Achalu, o niž se stávající režim opírá, zvláště co se týče nerovnoměrné distribuce národního bohatství, to může vést k latentnímu budování opozičních bašt na regionální bázi, a tím i k nárůstu odstředivých tendencí ve státě. Nutnost hledání nové rovnováhy mezi jednotlivými klanovými strukturami pak nevyhnutelně nastane (pokud do té doby nebudou vyvinuty efektivní mechanismy pokojného předání nejvyšší moci v zemi) nejpozději při odchodu Saparmurata Turkmenbašihho z čela státu, jakož i v případě jakéhokoli uvolnění (otevření) politického systému, což s sebou může nést určitá rizika pro fungování klíčových centrálních struktur v období zvýšených nároků na celospolečenskou stabilitu.

---

²⁶ Zakon Turkmenistana O podbore gosudarstvennyh rukovoditelej i dolžnostnyh lic na gosudarstvennuju službu v Turkmenistane, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 24. srpna 2002.

²⁷ Šéfové administrace prezidenta a prezidentovi osobní poradci Aleksandr Žadan a Viktor Chramov se hlásí k aščábádské židovské (ruskojazyčné) komunitě. Hlavní prezidentův představitel pro otázky zahraničního obchodu a ředitel firmy *Merhav* (kontraktor miliardové investice na rekonstrukci strategické ropné rafinerie v Turkmenbaši) je držitelem izraelského státního pasu na jméno Josif Majman. Představitel prezidenta Turkmenbašihho pro otázky palivo-energetických zdrojů Ahmet Čalyk je etnický Turek. Někdejší dlouholetý ministr zahraničních věcí (v letech 2001 a 2002 ústřední figura turkmenské exilové opozice) Boris Šichmuradov je zase po matce Armén. Některá klíčová místa v mocenských (silových) strukturách jsou navíc dodnes okupována vrstvou tzv. Euroturkmenů (rusifikovaných Turkmenů původem z měst, se sovětskou socializací, popř. s ruským vzděláním, s dlouhodobou kariérou v sovětských strukturách, s evropskou manželkou atp., obecně tudíž se slabší tribální afilací), k jakým dříve snad bylo možno řadit prezidenta Turkmenbašihho.

Státní zřízení

Politicko-právní zřízení nezávislého Turkmenistánu svým způsobem nabourává klasickou představu striktně prezidiálního režimu. Postkomunistická ústava státu, přijatá Nejvyšším sovětem Turkmenistánu již 18. května 1992, ve znění pozdějších novelizací na jedné straně definuje Turkmenistán jako „demokratický, právní a světský stát, v němž je státní zřízení realizováno ve formě prezidentské republiky“ (čl. 1).²⁸ Základní zákon nezastírá ani mírnou inspiraci idejemi liberální demokracie Západu, jako je tomu v pasážích, které za jediný zdroj státní moci označují suverénní lid (čl. 2), stipulují trojí dělbu moci (čl. 4) nebo garantují rovnost občanů před zákonem nezávisle na jejich pohlaví, národnosti, jazyku, původu, sociálním statutu, náboženském a politickém přesvědčení nebo stranické příslušnosti (čl. 17 a 18). Nominálně dokonce ústava zaručuje i některá další v demokratickém světě uznávaná a respektovaná lidská a občanská práva a svobody, jako je právo každého na život (čl. 20), nedotknutelnost vlastnictví (čl. 9), svobodu vyznání (čl. 11), svobodu projevu (čl. 26), v omezené míře též svobodu shromažďování (čl. 27) nebo sdružování (čl. 28). Obdobně jako v ostatních republikách Střední Asie jsou však ustanovení tohoto druhu značně formalizována.

Na druhé straně ústava nicméně obsahuje přímo řadu konkrétních ustanovení (rezidujících v některých případech ještě z dob Sovětského svazu), která shora jmenované principy demokratického právního státu relativizují. Systematické potírání nekonformních elementů společnosti ze strany orgánů státní moci tak např. nachází předně oporu v čl. 19 ústavy Turkmenistánu, vykazujícím realizaci základních práv a svobod do mantinelů daných „požadavky morálky, veřejného pořádku“, jakož i „zájmy národní bezpečnosti“. Teorie suverenity lidu dále může narážet na praktické limity v ustanovení čl. 70 ústavy, jež implikuje možnost prakticky arbitrárního (bez nutnosti naplnění eventuálních zákonných podmínek) zbavení kteréhokoli člena parlamentního sboru jeho poslancekého mandátu. V neposlední řadě stojí za zmínku čl. 55 ústavy, stanovující, že „prezidentem může být zvolen (výlučně) občan Turkmenistánu z řad (etnických) Turkmenů trvale žijící v Turkmenistánu“. Tímto způsobem ústava efektivně, na základě problematických etno-nacionálních kritérií, zbavuje přísluš-

²⁸ *Konstitucija Turkmenistana* (Ašchabad: Izd-vo Turkmenistan, 2000). Ústavní reforma v Turkmenistánu probíhala u příležitosti VI. a IX. celonárodního zasedání Halk maslahaty 27. prosince 1995 a 27. až 29. prosince 1999.

níky národnostních menšin (představujících navzdory dlouhodobým demografickým trendům stále až pětinu celkové populace země), jakož i zástupce exilové opozice byt' jen hypotetické možnosti ucházet se o nejvyšší exekutivní úřad v zemi.²⁹

Osobitý přínos turkmenské školy k novodobé teorii a praxi konstitučního práva představuje institut tzv. lidového shromáždění (*Halk maslahaty*), které je v souladu s čl. 45 ústavy „nejvyšším zastupitelským orgánem moci lidu“ v zemi. Mezi kompetence tohoto tělesa, složeného (čl. 48) – vedle poslanců parlamentu a nejasně delegovaných lidových zástupců (*halk wekilleri*) – též z předsedy nejvyššího soudu, generálního prokurátora, členů kabinetu ministrů, hlav (*bäkim*) administrativních oblastí (*welaýat*), primátora Aščábádu, jakož i hlav (*bäkim*) rajonů (*etrap*), hlav (*arçyn*) měst (*şäher*) a ostatních oblastních a rajonních center (tj. všech v souladu s ústavou jmenovaných a odvolávaných prezidentem), spadá zejména přijímání a změny ústavy, formování ústřední volební komise, organizace všelidových hlasování a voleb, jakož i dohled nad nimi, dále vypracovávání doporučení stran hlavních linií ekonomického, sociálního a politického rozvoje země, změny státních hranic a administrativně teritoriálního členění, ratifikace, resp. denonsace mezinárodních paktů a smluv nebo vyhlášení války či uzavírání míru (čl. 50). Činnost Halk maslahaty, jehož rozhodnutí mají pro ostatní složky státní moci, včetně prezidenta, obligatorní charakter (čl. 51),³⁰ řídí (čl. 53) prezident.³¹

²⁹ Vzhledem k faktickému zrušení prezidentských voleb v souvislosti s doživotním prodloužením mandátu Saparmurata Turkmenbašihho v prosinci 1999 (viz níže) se ale tato otázka přesunula již zcela do roviny akademických debat.

³⁰ Teoreticky dokonce, v případě vznesení ústavní žaloby, Halk maslahaty může prezidentovi pravomocně vyslovit nedůvěru. Zdárné završení takovéto procedury v praxi nicméně značně komplikuje fakt, že výrazně více než kvalifikovaná většina dvou třetin členů Halk maslahaty, potřebná k uvažovanému vypsání referenda o následném odvolání prezidenta z funkce, je v souladu s toutž ústavou přímo jmenována a odvolávána prezidentem.

³¹ Většina relevantní literatury západní proveniencie pokládá institut Halk maslahaty za zákonodárné těleso, ne-li dokonce za jakousi druhou (horní) komoru turkmenského parlamentu. Podle našeho názoru je však takové pojetí, navzdory nezpochybnitelným, vskutku ohromným intervencím Halk maslahaty do legislativního procesu, neúplné. Neodpovídá totiž ani dikci turkmenské ústavy v kterémkoli z jejích znění, stavící institut Halk maslahaty spíše nad obvyklé tři větve státní moci, ani realitě (jednoznačná dominance exekutivní složky shromáždění v podobě absolutní autority osoby prvního a doživotního prezidenta nezávislého neutrálního Turkmenistánu Saparmurata Turkmenbašihho). Od XIII. celonárodního zasedání Halk maslahaty z 30. prosince 2002 (proces s Borisem Šichmuradovem a spol.) navíc zřetelně vystupuje do popředí soudní komponenta shromáždění.

Rozsáhlé pravomoci ústava poskytuje osobě prezidenta, který vedle výkonu klasických funkcí hlavy státu – jako je řízení zahraniční politiky a reprezentace státu navenek, vrchní velení ozbrojených sil, předkládání státního rozpočtu nebo výročních zpráv parlamentu (čl. 57) – plní i některé další. Jako hlava exekutivy prezident zejména předsedá kabinetu ministrů, jehož členy jmenuje a odvolává bez kontrasignace (čl. 75 a 76). Výrazně ovšem vstupuje i do legislativního procesu, a to ať již přímo – mj. vydáváním vlastních dekretů s platností zákona (čl. 58) –, nebo prostřednictvím Halk maslahaty – např. při vypisování všelidových hlasování. Prezident rovněž jmenuje a odvolává představitele regionální správy až po úroveň hakimů, resp. obecních arčynů, kteří jsou tak zodpovědní výlučně hlavě státu (čl. 81), a se souhlasem parlamentu také generálního prokurátora nebo předsedu nejvyššího soudu (čl. 67). Institut dočasného jmenování soudců (*kazy*) všech úrovní (čl. 102) zajišťuje prezidentu nezanedbatelný vliv ve sféře judikatury.³² Formální absence institutů analogických našemu ústavnímu soudu, popř. veřejnému ochránci lidských práv dále podtrhuje význam turkmenské hlavy státu coby garanta dodržování ústavnosti a zákonnosti v zemi (čl. 57).

Původně zákonodárný orgán (čl. 62) ztělesňuje jednokomorový parlament (*Mejlis*), sestávající z padesáti poslanců, kteří jsou formálně voleni v jednomandátových teritoriálních obvodech na dobu pěti let (čl. 63). Mezi kompetence parlamentu, vedle limitovaných legislativních funkcí – medžlis může v souladu s čl. 66 ústavy postoupit v slabě specifikovaných případech svoje právo vydávat zákony prezidentu republiky (čehož je také hojně využíváno v praxi), svých prvotních pravomocí jako přijímání ústavních zákonů se navíc již v roce 1999 jednomyslně zřekl ve prospěch Halk maslahaty –, jmenovitě ústava řadí vypisování voleb, schvalování programu činnosti vlády, schvalování rozpočtu, zřizování státních vyznamenání, resp. udělování vyznamenání, jakož i jiných čestných titulů, řádů a hodností prezidentovi, mimo to – poněkud netradičně – rovněž interpretaci zákonů, výkon dohledu nad jejich plněním (prostřednictvím kabinetu ministrů), jakož i určování souladu normativních aktů orgánů státní moci a správy s ústavou (čl. 67). Medžlis má dále právo se kvalifikovanou většinou usnést na vlastním rozpuštění, může ale být také

---

³² V praxi, ačkoli ústava takovou možnost explicitně nepředvídá (ovšem ani nezakazuje), prezident rovněž odvolává soudce všech úrovní i před vypršením jejich pětiletého funkčního období.

rozpuštěn (čl. 64) na základě referenda nebo z rozhodnutí prezidenta, pokud během šesti měsíců nezvolí svoje řídicí orgány³³ nebo pokud dvakrát v průběhu osmnácti měsíců vyjádří nedůvěru kabinetu ministrů (jemuž předsedá prezident). Rozpory mezi parlamentem a kabinetem ministrů řeší prezident (čl. 67).

V souladu s nepsanou praxí, tak jak se postupně vyvinula v průběhu 90. let, jsou klíčová státní rozhodnutí oficiálně činěna, resp. dodatečně sankcionována tzv. celonárodním sněmem – de facto rozšířeným zasedáním Halk maslahaty. Shromáždění, čítající od zprovoznění paláce duchovnosti (*Rubýýet*) v Aščábádě v roce 1999 až tři tisíce lidí, je svoláváno ad hoc, v závislosti na projednávané agendě. V průměru se však schází jednou ročně³⁴ a vedle členů Halk maslahaty, odrážejícího již svým složením vůli všech tří větví státní moci, se na jeho činnosti podílí „reprezentativní“ průřez nejrůznějších složek společnosti. Centrální místo mezi nimi zaujímá celonárodní hnutí Obrození (*Milli Galkynyş*), jež plní funkci jakési střešní organizace sdružující legálně působící veřejné asociace v zemi (Turkmenský svaz žen Hrdinky Turkmenistánu Gurbansoltan Edže, Organizace válečných veteránů Hrdiny Turkmenistánu Atamurata Nijazova, Mládežnická organizace Machtumkuli aj.).³⁵ Kolektivním (třebaže příležitostným) účastníkem maslahatu je dále Celosvětová humanitární asociace Turkmenů (*Dünyä türkmenleriniň gumanitar birleşigi*), pověřená oficiálně kultivací vztahů s početnou diasporou v zahraničí.³⁶ Tradiční úctu k stáří má zřejmě vyjadřovat přítomnost Státní rady stařešinů (*Ýaşulular Döwlet maslahaty*), vysílaných z každého regionu.³⁷ K rokování bývají přizváni i někteří „čestní“ (volně asociovaní) hosté, např. z řad „nejvýznamnějších představitelů vědecké a tvůrčí inteligence“.

Naopak relativně nižší autoritě, zdá se, se v Turkmenistánu těší politické strany, včetně jediné kdy vůbec povolené strany v zemi – Demokra-

³³ Dle nepsaných zvyklostí nicméně konkrétní personální složení medžlisu, včetně obsazování vedoucích parlamentních funkcí, v Turkmenistánu určuje osobně prezident.

³⁴ Striktní dikce čl. 52 výše citovaného znění ústavy Turkmenistánu sice stanovuje, že „Halk maslahaty se svolává podle potřeby, minimálně však jednou do roka“. Právní nuance nicméně, zdá se, v Turkmenistánu nikdy nehrály určující roli.

³⁵ Hnutí formálně existuje od ledna 1994 pod stálým (od prosince 2001 doživotním) předsednictvím Saparmurata Turkmenbašiho.

³⁶ Asociace funguje od května 1991 pod stálým (od května 2001 doživotním) předsednictvím Saparmurata Nijazova (Turkmenbašiho).

³⁷ Rada se schází od března 1990, za čestného předsednictví Saparmurata Nijazova (Turkmenbašiho).

tické strany Turkmenistánu (*Türkmenistanyň Demokratik partijasý*),³⁸ které byly v rámci poslední volební reformy z roku 1998 dokonce zbaveny ve prospěch společenských organizací, občanských sdružení, jakož i jednotlivých občanů svého dosavadního monopolu na právo nominovat kandidáty pro parlamentní volby.³⁹

Výše zmiňovaný fakt, že rozhodnutí Halk maslahaty coby nejvyššího reprezentativního orgánu moci lidu v zemi jsou pro ostatní složky státní moci závazná, zároveň ovšem – jakožto nejrůznější usnesení, doporučení, programy, strategie, rozvojové koncepce, akční plány atp. – nemají formální charakter zákona nebo jiné analogické normy,⁴⁰ může v praxi vyvolávat komplikace stran jejich interpretace a způsobu implementace v případě kolize s jinými právními akty, včetně ústavy.

S ohledem na specifika režimu momentálně nejsou k dispozici informace o existenci organizované opozice v Turkmenistánu. V exilu však je možno zaregistrovat uskupení, která si takové funkce nárokují. V Moskvě působí od první poloviny 90. let (zpočátku pod hlavičkou Fondu Turkmenistán) tzv. Sjednocená opozice Turkmenistánu *Erkin Türkmenistan* (Svobodný Turkmenistán) pod vedením Avdy Kulijeva.⁴¹ Aktivní na poli informačním je rovněž turkmenská diaspora ve Švédsku a v Norsku. Publicitu a potřebné finance ale protinijazovské opozici přineslo až „přeběhnutí“ dlouholetého ministra zahraničních věcí Turkmenistánu Borise Šichmuradova v listopadu 2001. Jím, spolu s dalšími kdysi vysoce postavenými státními činiteli (Chudajberdy Orazov, Nurmučammed Chanamov), iniciované Lidově demokratické hnutí Turkmenistánu *Türkmenistan Gündogar* (Východ/Vzestup Turkmenistánu) v čele s 23člennou prozatímní výkonnou radou s celosvětovou působností zahájilo rozsáhlou diskreditační kampaň s cílem svržení stávajícího reži-

---

³⁸ Demokratická strana Turkmenistánu vznikla v prosinci roku 1991 přejmenováním republikové komunistické strany bez personální nebo organizační (nikoli však ideologické) transformace. Od prosince 1985 jí nepřetržitě předsedá (od prosince 2001 doživotně) Saparmurat Nijazov (Turkmenbaši).

³⁹ Zákon Turkmenistana O vylučování deputátov Medžlisa Turkmenistana (s izmenenijami i dopolnenijami ot 10 dekabrja 1998 goda, 22 aprelja 1999 goda i 21 maja 1999 goda). URL <http://www.untuk.org/publications/legislation/tm_gov/001.htm> [22. 4. 2002].

⁴⁰ Zákony jako takové přijímá parlament, resp. z jeho pověření prezident.

⁴¹ K aktivitám Sjednocené opozice Turkmenistánu *Erkin Türkmenistan* viz její oficiální website na adrese <<http://www.erkin.net>>. Avdy Kulijev sloužil v letech 1991–1992 jako ministr zahraničních věcí Turkmenistánu.

mu.⁴² V jejím rámci pak podle oficiálních kruhů v Turkmenistánu stálo za provedením údajného nezdařeného atentátu na prezidenta Turkmenbašihho a pokusu o státní převrat v Aščábádě 25. listopadu 2002, s fatálními důsledky pro Šichmuradova, identifikovaného jako hlavního strůjce „spiknutí“.⁴³ Díky turkmenské redakci *Radio Free Europe/Radio Liberty* se sídlem v Praze se k státům, které skýtají útočiště někdejší prominentům politického a kulturního života v Turkmenistánu (Chudajberdy Challyjev, Jovšan Annakurbanov), řadí i Česká republika.

Vnitropolitický vývoj

„Turkmenská společnost dosud není připravena na spravedlivé volby ... je krajně důležité naučit Turkmeny umění volit...“

(*Saparmurat Turkmenbaši*)

Ústřední událostí politického života země, jak bylo řečeno, bývají již tradičně celonárodní sněmy, scházející se při každoročních zasedáních nejvyššího reprezentativního orgánu moci lidu Turkmenistánu Halk maslahaty. Ustavující zasedání Halk maslahaty probíhalo u příležitosti inaugurace prvního prezidenta republiky „éry Turkmenbaši“, zvoleného přímo ve všelidovém hlasování konaném z iniciativy poslední hlavy Turkmenické SSR dne 21. června 1992. Podle očekávání ve volbách zvítězil dosavadní držitel úřadu Saparmurat Nijazov (Turkmenbaši). V klání, v němž neměl zaregistrovaného protikandidáta, se pro něj podle oficiálně zveřejněných výsledků vyslovilo 99,5 % (z 99,9 %) zúčastněných voličů. (Průběh volební procedury, včetně závěrečného sčítání hlasů, nemohl být na místě monitorován nezávislými pozorovateli ze zahraničí. Nebyla jim udělena vstupní víza do země.) Po vykonání slavnostní přísahy dne 26. června 1992 se mohl nově zvolený prezident oficiálně ujmout úřadu.⁴⁴ Prezident informoval shromážděné o svém plánu politických reforem, směřujících k utužení centrální-

⁴² K aktivitám Lidově demokratického hnutí Turkmenistánu *Türkmenistan Gündogar* viz jeho oficiální website na adrese <<http://www.gundogar.org>>, zpřístupňující, vedle materiálů propagandistického charakteru, patrně nejobširnější monitoring turkmenských i zahraničních médií k dění v této středoasijské republice.

⁴³ Postanovlenije Chalk Maslachaty Turkmenistana Ob objavlenii B.O. Šichmuradova, Ch. A. Orazova i N. Č. Chanamova predateljami Rodiny, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 16. ledna 2003.

⁴⁴ *Turkmenskaja iskra*, 23. června 1992 a 27. června 1992.

ních státních struktur Turkmenistánu v souladu s nově přijatou postkomunistickou ústavou (zrušení tzv. prezidentské rady aj.). Následně představil delegátům vlastní kabinet ministrů a s ním i čerstvě dosazené představitele tímto zřizované prezidentské moci v regionech.⁴⁵

Druhé zasedání Halk maslahaty, pořádané dne 14. prosince 1992, se stalo svědkem inaugurace prvních šedesáti „lidových zástupců“, vzešlých z všeobecných voleb halk wekilleri z 6. prosince 1992. Shromáždění především schválilo návrh prezidentovy koncepce Deset let prosperity (od roku 1994 v rozpracované podobě známé spíše jako program Deset let stability), jež měla naznačovat hlavní rysy rozvoje turkmenské společnosti po dobu tzv. přechodného období.⁴⁶ Vedle upevnění institutů státní moci zahrnoval program zejména bezprecedentní z hlediska sociálního zabezpečení obyvatelstva, mediálně značně atraktivní rozhodnutí o bezplatném zásobování domácností pitnou vodou, zemním plynem a elektrickou energií s účinností od počátku roku 1993 (v následujících letech ještě rozšířené o bezplatné dodávky soli a mouky), jakož i pokračující státní dotace v oblasti veřejného sektoru, komunálních služeb, hromadné dopravy aj. V politické rovině nicméně obsahoval i suspendování vybraných demokratických institutů, předpokládaných původně ústavou (jako potvrzení kontroly státu nad sdělovacími prostředky, vyhlášení moratoria na vznik politických stran aj.).⁴⁷

Třetí zasedání Halk maslahaty, svolané na 8. říjen 1993, mělo na programu přijímání klíčových aktů z hlediska vytváření hospodářského (finančního, bankovního, daňového) systému nezávislého Turkmenistánu v souvislosti s vynuceným opuštěním rublové zóny v důsledku červencové měnové reformy v Rusku. Delegáty shromáždění bylo rozhodnuto zejména o zavedení národní měny manat (s vyobrazením Saparmurata Turkmen-

---

⁴⁵ Turkmenistan na poroge novych preobrazovanij. Vystuplenije S. A. Nijazova na Chalk maslachaty; Rešenije Chalk maslachaty Turkmenistana, *Turkmenskaja iskra*, 27. června 1992.

⁴⁶ Autorovu reflexi koncepce rozvoje turkmenské společnosti po dobu přechodného období, prodlouženého mezitím již na dvacet let, viz Saparmurat Turkmenbaši: my stroim pravovoje obščestvo. Vystuplenije Prezidenta Turkmenistana Saparmurata Turkmenbaši na naučno-teoretičeskoj konferencii Učeniije Saparmurata Turkmenbaši ob obščestve, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 3. července 2000.

⁴⁷ Obraščenije Saparmurata Turkmenbaši k narodu Turkmenistana; Rešenije Chalk maslachaty Turkmenistana Ob ukreplenii družby, mira i stabil'nosti v strane; Rešenije Chalk maslachaty Turkmenistana O postanovlenii Prezidenta Turkmenistana S. A. Nijazova № 958 ot 30 sentjabrja 1992 goda O besplatnom potreblenii naselenijem Turkmenistana električeskoj energii, gaza i vody, *Turkmenskaja iskra*, prosinec 1992 (xerokopie z archivu autora; ztracena popiska).

baših na mincích a bankovkách nejrůznějších nominálních hodnot), jež se tím perspektivně měla stát jediným legálním oběživem (později i jedinou zúčtovací jednotkou) v Turkmenistánu.⁴⁸ V souladu s danými směrnici pak parlament Turkmenistánu schválil balík více než dvou desítek zákonů (zákon o národní měně, o postavení centrální banky, o devizové regulaci, o komerčních bankách a bankovní činnosti, o podnicích, o akciových společnostech, celní zákoník, zákon o vlastnictví, o podnikání, o úpadku, o zahraničních koncesích a investicích, o dani z přidané hodnoty, o dani ze zisku aj.), jimiž měly být položeny základy hospodářské soustavy v podmínkách nezávislého státu.

Kontroverzním (z hlediska platné legislativy) návrhem na prodloužení stávajícího prezidentského mandátu Saparmurata Turkmenbaših o další pětileté funkční období bez provedení řádných voleb bylo poznamenáno čtvrté zasedání Halk maslahaty z 28. prosince 1993. Přijetí tohoto nestandardního usnesení (údajně na četné žádosti pracovních kolektivů, zástupců tvůrčí inteligence, ale i jednotlivých občanů z celého Turkmenistánu) bylo zdůvodňováno „zájmy zachování politické stability ve společnosti, jakož i dosavadního státního kursu“.⁴⁹ Dne 15. ledna 1994 bylo o mimořádném prodloužení mandátu prezidenta Turkmenbaših uspořádáno celonárodní referendum. V hlasování pak předkládaný návrh, jenž se měl stát v regionu postsovětské Střední Asie uznávaným precedentem, podle oficiálně zveřejněných výsledků podpořilo 99,99 % voličů.⁵⁰ Mimořádným prodloužením mandátu Saparmurata Turkmenbaših do roku 2002 tak logicky byly zrušeny další prezidentské volby, plánované původně na červen roku 1997. Dne 17. ledna 1994 výsledky hlasování („vůli lidu“) vzalo na

---

⁴⁸ Rešenije Chalk maslachaty Turkmenistana O vvedenii nacional'noj valjuty Turkmenistana i neotložnych merach po organizacii perechoda k rynočnoj ekonomike, *Turkmenskaja iskra*, 12. října 1993.

⁴⁹ Rešenije Chalk maslachaty Turkmenistana O prodlenii polnomočij Prezidenta Turkmenistana Saparmurata Turkmenbaši na vtoroj pjatiletnij srok; Rešenije Chalk maslachaty Turkmenistana O provedenii vsenarodnogo referendumu po rešeniju Chalk maslachaty O prodlenii polnomočij Prezidenta Turkmenistana Saparmurata Turkmenbaši na vtoroj pjatiletnij srok, *Turkmenskaja iskra*, 31. prosince 1993. Stojí přitom za zmínku, že čl. 56 ústavy Turkmenistánu výslovně předpokládal pravidelné konání prezidentských voleb. Obdobně např. čl. 4 zákona o referendu explicitně znemožňoval vynášet na hlasování ustanovení, která odporují ústavě. Cf. Zakon Turkmenistana O referendumu. URL <http://www.untuk.org/publications/legislation/hr/tm_hr/006.htm> [29. 3. 2002].

⁵⁰ *RFE/RL Daily Report*, 17 January 1994. Při volební účasti 99,95 % tak proti návrhu hlasovalo údajně pouze 212 občanů turkmenské metropole.

vědomí v pořadí páté zasedání Halk maslahaty, zorganizované již v značně rozšířeném formátu, společně s ustavujícím sjezdem hnutí Galkynyş.⁵¹

Šesté zasedání Halk maslahaty dne 27. prosince 1995 bylo věnováno „historickému“ usnesení VS OSN Trvalá neutralita Turkmenistánu z 12. prosince 1995, jež bylo aklamací přijato všemi tehdejšími 185 členskými státy organizace. „Valné shromáždění,“ stálo konkrétně v rezoluci OSN, „1) uznává a podporuje status trvalé neutrality deklarovaný Turkmenistánem; 2) vyzývá členské státy OSN respektovat a podporovat tento status Turkmenistánu, stejně jako respektovat jeho nezávislost, suverenitu a územní celistvost.“⁵² Nejnovějším rozhodnutím Halk maslahaty byl status trvalé neutrality Turkmenistánu, nyní „bezprecedentně v světové praxi“ potvrzený i mezinárodním společenstvím, prohlášen za „základ jeho domácí i zahraniční politiky“, a jako takový vtělen do čl. 1 tímto novelizované ústavy.⁵³ Shromáždění současně přijalo koncepci zahraniční politiky Turkmenistánu jako neutrálního státu, jakož i další programové dokumenty ve vztahu k zahraničí, opírající se o proklamované principy.⁵⁴ Posledním usnesením Halk maslahaty byl 12. prosinec prohlášen za státní svátek (Den neutrality), čímž se turkmenská Neutralita (jakkoli praktický význam podobné mezinárodní sankce zůstává i po letech více než sporný, pokud nějaký) definitivně stala jedním z pilířů oficiální ideologie.⁵⁵

---

⁵¹ Rešenje Chalk Maslachaty Turkmenistana Ob itogach Vsenarodnogo referendumu 15 janvarja 1994 goda; Rezoljucija Pervogo s'jezda Dviženija nacional'nogo vozroždenija Turkmenistana O programme Prezidenta Turkmenistana Saparmurata Turkmenbaši 10 let blagopolučija, *Turkmenskaja iskra*, 19. ledna 1994.

⁵² UNITED NATIONS. General Assembly. Distr. GENERAL. A/RES/50/80. 11 January 1996. Fiftieth session. Agenda item 81. Resolutions adopted by the General Assembly [on the report of the First Committee (A/50/601)]. 50/80. Maintenance of international security. A. Permanent neutrality of Turkmenistan. URL <<http://www.un.org/gopher-data/ga/recs/50/80>> [20. 12. 2001].

⁵³ Konstitucionnyj Zakon Turkmenistana O postojannom nejtralitete Turkmenistana. URL <http://www.untuk.org/publications/legislation/hr/tm_hr/003.htm> [5. 12. 2001]. Turkmenistán se tím stal historicky prvním státem na této planetě, jehož neutralita byla oficiálně, navíc jednomyslně sankcionována zvláštní rezolucí VS OSN, což bývá stávajícím státním vedením poněkud zjednodušeně vykládáno rovněž jako jednomyslné vyjádření souhlasu mezinárodního společenství s dosud praktikovaným politickým kursem Turkmenistánu, včetně jeho vnitřní politiky.

⁵⁴ Koncepcija vnešnej politiki Turkmenistana kak nejtral'nogo gosudarstva; Deklaracija o meždunarodnych objazatel'stvach nejtral'nogo Turkmenistana v oblasti prav čeloveka. URL <http://www.untuk.org/publications/legislation/hr/tm_hr/002> [29. 3. 2002].

⁵⁵ Nová dominanta hlavního města Turkmenistánu, jež v připomínku tohoto památného (pro Turkmenistán) dne v rekordně krátké době vyrostla na centrálním náměstí v Aščábádě –

Sedmé zasedání Halk maslahaty, pořádané v maryjském Bairam-Ali dne 27. září 1996, bylo zaměřeno na dotváření státních symbolů nezávislého neutrálního Turkmenistánu – poprvé zde slavnostně zazněla slova nové státní hymny *Türkmenbaşyň guran beýik binasy* (Veliké dílo Turkmenbašihovo).⁵⁶ Oproti tomu následující shromáždění, konané v Tašauzu ve dnech 16. a 17. července 1998 již za účasti lidových zástupců druhé konvokace, vzešlých z voleb z 5. dubna 1998, bylo věnováno více praktickým otázkám. Osmé shromáždění schválilo zejména progresivní (v místním kontextu) Občanský zákoník Saparmurata Turkmenbašihovo, regulující široké spektrum soukromoprávních vztahů, označovaný prezidentem jako „ekonomická ústava“ Turkmenistánu.⁵⁷ V souladu s usnesením O provedení voleb do medžlisu Turkmenistánu v roce 1999 na širokém demokratickém základě, předpokládajícím rozšíření demokratického rámce volebního procesu, včetně zavedení některých prvků soutěže (konkurence), následně parlament ve dvou vlnách (na podzim 1998 a na jaře 1999) novelizoval zákon o volbách poslanců medžlisu, jakož i přijal další normativní akty, jež měly oficiálně přiblížit elektorální zákonodárství Turkmenistánu mezinárodním standardům.⁵⁸

Deváté zasedání Halk maslahaty ve dnech 27. až 29. prosince 1999, vydávané účastníky za „triumf realizace zásad humanity a spravedlnosti turkmenského modelu společnosti“, schválilo předně udělování každoroční amnestie pro odsouzené, kteří „učiní pokání nad spáchanými činy, odčiní způsobené škody a rozhodně povstanou na cestu nápravy“, a spolu s tím na věky zakotvilo v ústavě zrušení trestu smrti.⁵⁹ Ambiciózní plánové uka-

---

63metrová, futuristicky vyhlížející věž Neutrality s dvanáctimetrovou pozlacenou sochou Saparmurata Turkmenbašihovo, otáčející se kolem své osy za Sluncem, na špicí – se po právu řadí k pokladům moderní islámské architektury.

⁵⁶ Na slova hymny, jež měla reflektovat zejména turkmenské národní tradice a Neutralitu, byl regulérně vypsan celostátní konkurs (se Saparmuratem Turkmenbašim v čele výběrové komise). *OMRI Daily Digest*, June 6, 1996.

⁵⁷ Rešenije Chalk Maslachaty Turkmenistana O projekte Zakona o Graždanskom kodekse Turkmenistana Saparmurata Turkmenbaši, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 18. července 1998.

⁵⁸ Postanovlenije Chalk Maslachaty Turkmenistana O provedenii v 1999 godu vyborov v Medžlis Turkmenistana na širokoj demokratičeskoj osnove, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 18. července 1998.

⁵⁹ Zakon Turkmenistana O ježegodnoj amnistii i pomilovanii v čest' svjaščennogo dnja Gadyr gidžesi, *Demokratija i pravo. Žurnal Turkmenskogo Nacional'nogo instituta demokratii i prav čeloveka pri Presidente Turkmenistana*, 1 (2000). URL <http://www.sibnet.tm/ /democracy/1-2000_amneslaw_ru.html>; Rešenije Chalk Maslachaty Turkmenistana Ob otmene smertnoj kazni. URL <http://www.sibnet.tm/democracy/1-2000_hm-death_ru.html>; Ukaz Presidenta Turkmenistana Ob otmene smertnoj kazni v Turkmenistane. URL <http://www.sibnet.tm/ /democracy/1-2000_decree1_ru.html> [20. 4. 2001].

zatele (průměrný meziroční nárůst HDP min. o 18 % až na 14 800 USD na hlavu v roce 2010, 2% nezaměstnanost aj., to vše při zachování sociálních výtěžků „éry Turkmenbaši“) pro první dekádu „zlatého věku“ vytyčovala Strategie sociálně-ekonomických přeměn Turkmenistánu na období do roku 2010.⁶⁰ V rámci „zdokonalování systému vzájemných brzd a protivah mezi zákonodárnou, výkonnou a soudní mocí“ byl parlament zbaven – ve prospěch mírně restrukturovaného Halk maslahaty – nejdůležitějších legislativních pravomocí, zato však obdržel některé kompetence spíše soudní, jiné instance judikatury jako nejvyšší hospodářský soud byly zrušeny úplně.⁶¹ Ústavní reforma byla pak završena usnesením, jímž bylo „velikému synu (...) a uznávanému Vůdci (...) Turkmenů“ Saparmuratu Turkmenbašimu za jeho „titánskou činnost (...) pro blaho národa“ jednomyslně přiznáno „výjimečné právo zastávat funkce hlavy státu bez časových omezení“.⁶²

Pro úplnost ještě dodejme, že v průběhu 90. let se v Turkmenistánu uskutečnily rovněž dvoje parlamentní volby, konané v řádném termínu ve dnech 11. prosince 1994 a 12. prosince 1999. Zúčastnilo se jich podle oficiálně zveřejněných výsledků 99,8 %, resp. 99,6 % registrovaných voličů. V prvním případě bylo výsledné složení medžlisu možno s jistotou předpovídat předem, když o padesát rozdělovaných mandátů se ucházel právě týž počet kandidátů, nominovaných Demokratickou stranou Turkmenistánu (což samo o sobě sotva mohlo vyhovovat kodaňským kritériím OBSE pro konání demokratických voleb na pluralitním základě).⁶³ Oproti tomu druhé

⁶⁰ Cf. vystoupení Saparmurata Turkmenbašiho na IX. zasedání lidového shromáždění, přetištěné ve sborníku materiálů z maslahatu *Altyn Agyryň Altyn Binýady (Ýaşulularyň IX Döwlet maslahatynyň, Halk Maslahatynyň we Umumymilli Galkynyş hereketiniň bilelikdäki mejlisinde sözlenen söz hem-de onda kabul edilen taryhy kararlaryň toplумы. Aşgabat şäheri, 1999-ýylyň 27–29-dekabr)* (Ankara: Press Matbaacılık, 2000), str. 5–79.

⁶¹ Konstitucionnyj Zakon Turkmenistana O vnesenii izmenenij i dopolnenij v Konstituciju Turkmenistana. URL <http://www.lexinfosys.de/lexinfosys/LexInfoSys/turk/01/tkk/tkk_rus.htm> [2. 4. 2002].

⁶² Postanovlenije Chalk Maslachaty Turkmenistana O polnomočijach Pervogo Prezidenta Turkmenistana Saparmurata Turkmenbaši. URL <http://www.tmpress.gov.tm/vol18_edict.html> [29. 9. 2000]; Konstitucionnyj Zakon Turkmenistana Ob isključitel'nych polnomočijach Pervogo Prezidenta Turkmenistana Saparmurata Turkmenbaši. URL <http://www.tmpress.gov.tm/vol18_law.html> [5. 10. 2000].

⁶³ *The Parliamentary Election in Turkmenistan. Ashgabat, Turkmenistan. December 11, 1994.* A Report Prepared by the Staff of the Commission on Security and Cooperation in Europe. Washington, D.C. April 1995. Do roku 1994 fungoval medžlis Turkmenistánu v značně rozšířené podobě (175 poslanců zákonodárného sboru) na bázi posledního Nejvyššího sovětu Turkmenské SSR z ledna 1990.

volby v souladu s novelizovanou legislativou probíhaly již formou soutěže (o každé křeslo se „utkali“ minimálně dva z celkově 103 kandidátů zaregistrovaných ústřední volební komisí).⁶⁴ OBSE s odvoláním na „vážné obavy, že celkový volební rámec v Turkmenistánu daleko zaostává za závazky OBSE formulovanými v kodaňském dokumentu“ (mj. absence minimální úrovně plurality pro pořádání voleb na demokratickém základě, omezování elementárních svobod pro jakoukoli úroveň politické činnosti, totální kontrola veškerých volebních aktivit, včetně nominace kandidátů, ze strany orgánů státní moci), odmítla volby monitorovat.⁶⁵

U příležitosti desátého celonárodního zasedání Halk maslahaty dne 18. února 2001 prezident Turkmenbaši poprvé veřejně připustil, že uvažuje o tom, že do roku 2010 odstoupí.⁶⁶

Státní ideologie

Svatý Turkmenistáne, Vlasti má rodná, milovaná,
moje duše i srdce jsou navždy s Tebou.
Za sebemenší zlo, jež proti Tobě spáchám,
necht' odpadne mi ruka.
Za sebemenší kritiku vůči Tobě,
necht' ochabne můj jazyk.
Zradím-li Tě, posvátnou svou Vlast,
Saparmurata Turkmenbašiho Velikého,
necht' utichne můj dech.

(Státní přísaha nezávislého neutrálního Turkmenistánu)

Zhroucení sovětského impéria konfrontovalo staronovou nomenklaturu nezávislého Turkmenistánu s nutností zaplnit určité psychologicko-ideologické vakuum. Ta se s tím ale vypořádala hladce, i díky tomu že dosa-

⁶⁴ Postanovlenije Central'noj kommissii po vyboram i provedeniju referendumov v Turkmenistane Ob itogach vyborov deputatov Medžlisa Turkmenistana. URL <http://www.tmpress.gov.tm/vol17_edict.html> [5. 10. 2000].

⁶⁵ Press Release. 9 December 1999. OSCE/ODIHR will not deploy observation mission to Turkmenistan elections. URL <http://www.osce.org/news/generate.pf.php3?news_id=383> [5. 4. 2002].

⁶⁶ *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 14. dubna 2001.

vadní ideová výbava, zformulovaná prvně v podmínkách industrializující se západní Evropy, nestačila ani v té nejvulgárnější mutaci zapustit ve vědomí tradičně pasteveckých, polokočovných kmenů hlubší kořeny. Režim Turkmenbašihovo tak pragmaticky adaptoval, popř. dále rozvinul pouze vybrané z aspektů bolševické ideologie, jako je pojetí silného paternalistického státu, zprostředkovávajícího, byť v poněkud personalizované podobě, dosažení blaha pro každého člena obce s důrazem na „sociální ochranu“ obyvatel (populistická opatření typu bezplatného zásobování domácností vodou, elektřinou, plynem), a s tím související deterministický výklad dějin (dočasná „éra Turkmenbašihova“, zákonitě ústící v „zlatý věk Turkmenů“). Analogicky si osvojil i bolševické metody, jimiž měl být prosazovaný koncept uváděn v život. V zásadě je však možno vystopovat snahu stávajících elit se vůči sovětskému zřízení co možná vymezit a ideové kořeny, o něž by mohly opřít moderní turkmenskou státnost (jakož i svou legitimitu), hledat u sebe, zčásti ještě v předsovětském období (nacionálně šovinistický koncept *türkmençylyk* s tezí o výlučnosti turkmenského národa a jeho specifickém modelu společenského rozvoje).

V ucelené podobě je státní ideologie koncentrována na čtyřech stech stránkách prozatím vrcholného díla Saparmurata Turkmenbašihova pod názvem *Ruhnama* (Duchovní kodex), jejíž konečná verze byla oficiálně přijata jedenáctým celonárodním zasedáním Halk maslahaty dne 19. října 2001 jako „posvátná hlavní kniha každého Turkmena“ k šíření mezi lidem.⁶⁷ V pěti kapitolách, tematicky pojednávajících o charakteristických črtách Turkmenů, o jejich cestě dějinami, o jejich národu, státnosti, jakož i o jejich duchovním bohatství v nastupujícím „zlatém věku“, chce kniha podat „objektivní a komplexní pohled na turkmenský národ v průběhu celé historie“.⁶⁸ Přitom tak činí na příkladě životních kroků prvního a doživotního prezidenta nezávislého neutrálního Turkmenistánu Saparmurata Turkmenbašihova. *Ruhnama* se ihned po svém vydání stala vyhledávaným turkmenským bestsellerem, oceněným mj. mezinárodní literární prémie Machtumkuli a přeloženým do několika desítek světových jazyků,⁶⁹ povin-

⁶⁷ Postanovlenije Chalk Maslahaty Turkmenistana o prinjatii Svjaščennoj Ruchnama pervogo i požiznennogo Prezidenta nezavisimogo postojanno nejtral'nogo Turkmenistana Velikogo Saparmurata Turkmenbaši, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 20. října 2001.

⁶⁸ Z vystoupení Saparmurata Turkmenbašihova před X. zasedáním Halk maslahaty u příležitosti prezentace první verze „posvátné knihy“, *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 14. října 2001.

⁶⁹ Türkmenistanyň mejlisiniň karary bilen Türkmenistanyň Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşa Magtymguly adyndaky halkara baýragy berildi. URL <<http://www.ruhnama>>

ná výuka jejích „hlubokých a moudrých myšlenek“ byla zařazena do osnov vzdělávacích institucí všech úrovní, k snazšímu přístupu veřejnosti ke studiu knihy byly v každé obci zřízeny zvláštní „koutky Ruhnama“ atp. Investigativní média nad to v jejím autorovi „rozpoznala“ novodobého Proroka, jenž byl seslán na Zemi samotným Alláhem, aby Turkmenům přinesl Svaté písmo,⁷⁰ navzdory tomu že prezident Turkmenbaši se k případné superioritě „posvátné hlavní knihy Turkmenů“ nad Koránem na několika místech v knize staví spíše rezervovaně.

Svorník ideové konstrukce pak tvoří kult, místy až možná přepjatý, Saparmurata Turkmenbaših, z estetického hlediska, očima Středoevropana, nicméně „velmi propracovaný, s orientálním vkusem, a důsledný“.⁷¹ Jménem prvního turkmenského prezidenta se tak honosí tisíce více či méně myslitelných objektů po celé zemi, počínající asi tuctem měst, resp. vesnic, jednou řekou (karakumský průplav V. I. Lenina), mořským zálivem, horským štítem, jakož i řadou dalších geografických nebo geologických útvarů v zemi včetně vesmírných (meteorit, nova v souhvězdí Velké medvědice), přes nespočet náměstí, parků, ulic a jiných veřejných prostranství (zpravidla se jedná vždy o ten který největší, resp. hlavní objekt v dané obci), institucí a staveb (jako jsou letiště, školy, internáty, banky, nemocnice, muzea nebo sportovní komplexy), nejrůznější kulturní a umělecká tělesa, kolektivní zemědělská hospodářství, výrobní závody a zařízení, dále některé dopravní prostředky (tanker), nově objevené či vyšlechtěné druhy fauny a flory, první měsíc v roce (leden), až třeba po vzorek základních potravin, včetně nejlacinějšího druhu vodky, nebo předmětů osobní hygieny.⁷² Během svojí návštěvy metropole Turkmenistánu v létě 2001 zazname-

---

ru/news/premia.htm> [10. 4. 2002]. Cenu prezidentovi tradičně uděluje turkmenský parlament.

⁷⁰ Za mnohé viz zejména kontroverzní článek, který pravděpodobně celou „polemiku“ v tisku rozpoutal, z pera Kakamurata Ballyjeva a Osmana Odejeva pod názvem „Slovo Proroka“ v deníku *Nejtral'nyj Turkmenistan*, 21. května 2001. Kakamurat Ballyjev patří k předním postavám turkmenské umělecké avantgardy. Dříve než byl jmenován do funkce tiskového tajemníka kanceláře prezidenta Turkmenbaših, vepsal se do povědomí tamní veřejnosti mj. jako autor scénáře k výpravnému 19dílnému seriálu turkmenské televize Turkmenbaši – můj Vůdce se Saparmuratem Turkmenbašim v hlavní roli.

⁷¹ Uhl P., Srovnávací analýza politických systémů zemí Střední Asie. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, katedra politologie, 2001 (strojopis), str. 71.

⁷² Vzhledem k tomu, že proces přejmenovávání všeho možného po Saparmuratu Turkmenbašim je stále v chodu a navzdory příležitostným snahám o jeho centrální regulaci leckdy probíhá značně živelně, není v našich silách podat aktuální údaje, které by si chtěly činit nárok na úplnost.

nal autor této studie jen v centru Aščábádu na dvě desítky soch Saparmurata Turkmenbašiho, vesměs zdařilých, v mnohonásobně nadživotní velikosti, přičemž i zde je možno konstatovat kontinuální nárůst.

Od konce 90. let je do ideologie Turkmenbašiho regulérně zakomponován kult prezidentových rodičů Atamurata Nijazova (1943?) a Gurbansoltan edže (1948).

Výhled

Zkušenost uplynulého více než desetiletí turkmenské nezávislosti neskýtá po dobu setrvávání Saparmurata Turkmenbašiho v čele státu mnoho perspektiv eventuálních změn ve smyslu liberalizace a decentralizace sociálně-politického zřízení iniciovaných shora. Předchozí konstatování by nás však nemělo ještě svádět k unáhleným závěrům ohledně domnělé neotřesitelnosti daných poměrů. Tolik velebená „stabilita“ Turkmenistánu (ve skutečnosti spíše strnulost, rigidita) totiž připomíná stabilitu hořící svíčky na sudu se střelným prachem – režimy založené na jedné osobě, byť by to byl brutální autokrat, již z povahy věci nemohou být dlouhodobě stabilní. Postsovětský Turkmenistán zjevně postrádá některé funkční atributy moderních zřízení, jako jsou efektivní mechanismy řešení sociálních konfliktů, mechanismy rekrutace elit, reakcí na nepředvídané situace atp., které jsou nezbytným předpokladem pro úspěch jeho případných snah o něco na způsob reformy v budoucnu. Adaptační schopnosti dosud neprokázal, a lze o nich i pochybovat.

Rozsah, hloubku, jakož i průběh očekávaných změn po odchodu stávající garnitury ze scény lze jen stěží predikovat. Vyloučit ovšem nelze ani možnost otevřeného vyhrocení latentních rozporů mezi nejvlivnějšími kmenovými a rodovými společenstvími, vedoucí k vážné celospolečenské krizi. Taková krize přitom může ohrozit nejen národně teritoriální integritu samotného Turkmenistánu, ale, v případě etnické mobilizace dosud pasivní uzbecké menšiny, s perspektivou vyvolání nějaké formy vnější intervence, též bezpečnost a stabilitu okolních států v regionu.

Důležitou proměnnou, schopnou rozhodujícím způsobem katalyzovat další vývoj dění, se jeví zhoršující se stav fyzického zdraví Saparmurata Turkmenbašiho.

Summary

Turkmenistan: An Analysis of Political Developments after 1991

This study provides a complex analysis of the situation in Turkmenistan since 1991. It begins with a brief survey of the wider regional context following the Soviet Union's demise. Geopolitical determinants of Turkmenistan's isolationist foreign policy are identified. Next, the republic's social structure is explored, including ethnic and national composition, center-periphery relations and traditional clan and tribal divisions. Following chapters focus on Turkmenistan's institutional design and political practice. Finally, the overarching role of the national ideology, centered on a pervasive personality cult of President Turkmenbashi, is also discussed. The author concludes that given the highly personalized nature of power, Turkmenistan might prove vulnerable to both internal and external pressures, leaving bleak prospects for a peaceful democratic transition.